

no pojawienie się poszczególnych kultur, jak i zagadnienie chronologii względnej. Na przykład, opierając się na opracowanej przez B. Palliardiego chronologii względnej Moraw, O. Menghin podzielił czeski i morawski eneolit na trzy stopnie: 1. nosvicki, czyli mieszaninę kultury jordanowskiej i elementów północnych: pucharów lejkowatych, flasz z krezą itp.; 2. kulturę badeńską, stare podłoże z dodatkiem ceramiki żłobkowej i walternienburskiej; 3. jevišovicki, w którym pojawia się ceramika sznurowa. Zasadę podziału Menghina przejął J. Axamit, modyfikując szczególnie podziału. Tę samą zasadę przyjął też K. Žebera, który porzucił nazwę kultury nosvickiej, utożsamiając starsze materiały eneolityczne (formy nosvickie, niektóre badeńskie, ceramikę salzmündską, flasze z krezą) z osadami równinnymi typu okońskiego, które przeciwstawia inwentarzowi kulturowemu ludności wznoszącej osady wyżynne (kultura řivnacka, wyróżniona przez Axamita, obejmująca m. in. szereg form określanych dziś jako kultura baalberska i salzmündska). Najmłodszy stopień eneolitu widzi osady w osadach równinnych z inwentarzem pokrewnym stopniowi řivnackiemu. Osady wyżynne i nizinne wyróżniła przy podziale czeskiego eneolitu większość badaczy (J. Axamit, A. Stocky, J. Schráníl, J. Böhm, J. Filip, J. Neustupný, V. Miloječić, jak i K. Jażdżewski). Jednak zasadniczego rozwiązania zagadnień chronologii względnej może dostarczyć tylko całkowicie wiarygodna stratygrafia. Rozwiązanie kwestii chronologii względnej na terenach Niemiec środkowych i Polski może, zdaniem Štikovej, stanowić podstawę do rozwiązania tego zagadnienia w Czechach. Ostatnie obserwacje stratygraficzne, przeprowadzane na przykład przez G. Mildnerbergera na późnoneolitycznych kurhanach, pozwalają ustalić kolejność kultur w Niemczech środkowych. W Polsce W. Chmielewski wyróżnia na podstawie stratygrafii dwie fazy kultury pucharów lejkowatych. W Czechach podstawę stratygrafii eneolitu stanowi wykop próbny na Slanskéj Hoře, z dwiema warstwami eneolitycznymi nad sobą, który publikował J. Böhm. Osadnictwo warstwy dolnej jest słabe i zawiera elementy kultury jordanowskiej i żłobkowej. W warstwie wyższej osadnictwo jest znacznie bardziej intensywne niż w innych osadach wyżynnych. Świadczy to o istnieniu dwu faz osadnictwa eneolitycznego na Slanskéj Hoře, lecz stratygrafia ta nie jest wystarczająco pewna ze względu na możliwość wtórnego przemieszczenia warstw.

Po przedstawieniu powyższych danych E. Štikova przeprowadza próbę systematyzacji materiału tego okresu, przyjmując jako nić przewodnią jeden element składowy eneolitu, a mianowicie występowanie form kultury pucharów lejkowatych, które, jak wynika z jej dotychczasowych badań, występują zarówno w osadach typu równinnego, jak i w osadach wyżynnych, i to najczęściej wraz z ceramiką innego charakteru. Zestawiając ceramikę towarzyszącą pucharom lejkowatym z dotychczasowym podziałem eneolitu czeskiego i danymi stratygraficznymi ze Slanskéj Hory, autorka dzieli dotychczas znane stanowiska z pucharami lejkowatymi na osady nizinne i wyżynne. Zespoły ceramiki z osad wyżynnych nie są jednolite i dają się podzielić na dwie grupy tak pod względem składu inwentarza ceramicznego, jak i typu osad. Typ pierwszy, do którego autorka zalicza czternaście osad zawierających zespoły ceramiki o prawie jednolitym charakterze, zawiera, oprócz pucharów lejkowatych niezdobionych, szereg innych elementów obcych, jak fragmenty amfor kulistych, naczyń kultury lublijańskich błot i sporadycznie — fragmenty ceramiki salzmündskiej i żłobkowej. Zespół ten odpowiada w istocie górnemu poziomowi eneolitycznemu ze Slanskéj Hory. Autorka przytacza także szereg innych osad wyżynnych z Czech środkowych i zachodnich o podobnej zawartości, ale bez pucharów lejkowatych (około 16 stanowisk). Mimo pozornej jednolitości ceramika tego typu osad wyżynnych będzie zapewne zróżnicowana lokalnie. Autorka podkreśla konieczność zbadania nie tylko ceramiki, ale i pozostałego inwentarza tych osad — narzędzi, kości zwierzęcych — co w zestawieniu z położeniem

poszczególnych osad, jak i w stosunku do osad nizinnych, wyjaśni zapewne ich gospodarczo-społeczne znaczenie.

Omawiając w dalszym ciągu typ pierwszy, autorka stwierdza, że zaliczone tu osady wyżynne są niekiedy uderzająco małe i zawierają bogatą warstwę kulturową, co potwierdza obserwacje J. Böhma na temat górnego poziomu eneolitycznego w Slanskéj Hoře. Wyżynne położenie tych osad tłumaczy się w literaturze względami strategiczno-„handlowymi“ (Böhm, Filip). Niektóre z nich były sztucznie umocniane. Wyżynne, często umocnione osady występują także na Morawach, Słowaczczyźnie, w południowej Polsce, środkowych i południowych Niemczech, Austrii i dalej ku południowemu zachodowi; jednak np. w Niemczech środkowych zarówno formy umocnień, jak i typowa ceramika różnią się od czeskiej. W dalszym ciągu artykułu autorka podkreśla, że ceramika podobna do spotykanej w osadach wyżynnych pierwszego typu występuje także w szeregu osad nizinnych.

W drugiej grupie osad wyżynnych niezdobione puchary lejkowate lub z plastyczną listwą u krawędzi oraz flaszki z krezą występują w innych zespołach ceramicznych i w odmiennych warunkach znalezienia. Štikova zalicza do tej grupy siedem stanowisk. Znalezione zespoły nie pochodzą z bogatych warstw kulturowych, jak w osadach typu pierwszego, a z pojedynczych, uszkodzonych jam. Osady te nie były umocnione. Wydaje się więc, że w tej grupie osady zakładano na wyżynach przypadkowo, a nie ze względów strategicznych. Puchary lejkowate zdobione plastyczną listwą u krawędzi znajduje się także w osadach nizinnych, gdzie towarzyszą ceramice jordanowskiej i morawskiej niemalowanej, a także innym typom ceramiki, ale nigdy dotąd nie znaleziono ich w zespołach podobnych do inwentarza pierwszego typu osad wyżynnych.

Opierając się na przytoczonych faktach autorka proponuje podział czeskiego eneolitu na dwie fazy. Starszą fazę charakteryzują bardzo żywe tradycje późnych kultur neolitycznych. Należą do niej osady nizinne oraz niektóre osady wyżynne, nie mające charakteru obronnego. Faza ta ma nawiązania do obszarów południowego wschodu. Okres młodszy, odpowiadający górnemu poziomowi eneolitycznemu na Slanskéj Hoře, obejmuje przeważnie osady wyżynne, w których intensywne osadnictwo skupia się na stosunkowo małej przestrzeni. Na założenie tych osad wpływały względy strategiczne. Część osad była prócz tego umocniona sztucznie. Występowanie w obu wymienionych typach osad podobnych form pucharów lejkowatych nasuwa autorce pytanie, jak długo mógł trwać eneolit Czech?

Niniejsza praca E. Štikovej powstała na marginesie badań autorki nad kulturą pucharów lejkowatych w Czechach, nie stanowi więc syntetycznego ujęcia całości tak ciekawego i skomplikowanego okresu, jakim jest dla Czech koniec młodszej epoki kamienia. Autorka w interesujący sposób wykorzystuje badania, przeprowadzone nad jedną kulturą, do próby usystematyzowania mieszaniny elementów kulturowych, charakterystycznej dla omawianego okresu. Korzystając z faktu, że puchary lejkowate trafiają się w materiałach wszystkich faz dotychczasowego podziału eneolitu, Štikova wydzieli zespoły ceramiki, którym one towarzyszą. Zestawiając dwa wyróżnione przez siebie zespoły ceramiki z najogólniej potraktowanymi typami osadnictwa i ze skąpyimi danymi stratygraficznymi, autorka szkicuje nowy, znacznie przekraczający wąskie ramy typologii, projekt podziału eneolitu czeskiego. Jak najbardziej poprzec należy wysunięty przez Štikovą postulat systematycznego i wszechstronnego przebadania materiałów pochodzących z osad tego okresu, co pozwoliłoby uzupełnić dotychczasową charakterystykę danymi dotyczącymi gospodarki i struktury społeczeństwa.

Zreferowany, choć w tak wielkim skrócie, rozwój badań i poglądów na eneolit Czech stanowi, zwłaszcza dzięki obfitej cytowanej literaturze, znaczne ułatwienie

